

УДК 351.851:378(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.43>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Тимчак В.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Ужгородський національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-9739-1914>

Тимчак В.В. Актуальні проблеми реформування системи вищої освіти в Україні: правовий аспект.

Державна політика у сфері освіти і науки відрігав вирішальну роль у забезпеченні розвитку людського капіталу та отриманні економічної вигоди у вигляді сталого зростання й конкурентної економіки, а значить суспільного та індивідуального добробуту, майбутнього процвітання та якості життя. Досягнення цих цілей потребує узгоджених політичних ініціатив, ефективних управлінських рішень та довгострокових інвестицій.

Стабілізація та подальше соціально-економічне зростання України багато в чому залежить від якісної підготовки фахівців, рівень компетентностей яких міг би забезпечити виробництво наукоємної та конкурентоспроможної на світовому ринку продукції, зробити економіку України більш стійкою до наслідків глобалізації ринку. Оновлення, а фактично — становлення національної системи вищої освіти, осучаснення змісту освіти та технологій навчання, запровадження сучасних форм організації навчального процесу, які б відповідали масштабним суспільним та економічним перетворенням, що почали відбуватись в Україні.

У статті здійснено аналіз процесів реформування вищої освіти в Україні на предметно-практичному та теоретико-законодавчому рівнях. Розглядаються ініціативи Кабінету Міністрів України, профільні нормативно-правові акти (зокрема Закон України «Про освіту»), перспективи запровадження системи отримання знань у відповідності до стандартів права Європейського Союзу (зокрема, щодо виконання вимог Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом).

У науковому дослідженні проаналізовано твердження вітчизняних науковців, що стосуються проблем реформування системи вищої освіти, проведено паралелі між поняттями та головними завданнями такої реформи.

Виокремлено перспективи ефективізації освітньої системи в Україні, надано авторське тлу-

мачення наявних юридичних колізій зазначеної сфери.

Розглядаючи дану проблематику, слід зазначити, що демократизація вищої освіти є частиною загального процесу демократизації освіти, яка передбачає ліквідацію монополії держави на освіту і перехід до суспільно-державної системи, самостійність освітніх установ у виборі цілей, змісту, організації та методів роботи.

Ключові слова: освітній процес, нормативно-правове регулювання, урядові ініціативи.

Tymchak V.V. Current problems of higher education system reform in Ukraine: legal aspect.

The state policy in the field of education and science plays a decisive role in ensuring the development of human capital and obtaining economic benefits in the form of sustainable growth and competitive economy, and means public and individual well-being, future prosperity and quality of life.

Stabilization and further socio-economic growth of Ukraine largely depends on the qualitative training of specialists whose level of competence could provide the production of a science-intensive and competitive in the world market of products, to make Ukraine's economy more resistant to the effects of market globalization. Update, but in fact - the formation of a national higher education system, modernization of the content of education and technologies of training, introduction of modern forms of organization of the educational process that would meet large-scale social and economic transformations that began to take place in Ukraine.

The article analyzes the processes of reforming higher education in Ukraine at the substantial-practical and theoretical and legislative levels. The initiatives of the Cabinet of Ministers of Ukraine are considered, profile normative legal acts (in particular the Law of Ukraine «On Education»), prospects for introducing a system for obtaining knowledge in accordance with the standards of the

law of the European Union (in particular regarding the implementation of the requirements of the Association Agreement between Ukraine and the European Union).

The scientific research analyzes the statements of domestic scholars concerning the problems of reforming the system of higher education, parallels between the concepts and the main tasks of such reform.

The prospects of efficiency of the educational system in Ukraine are outlined, author's interpretation of existing legal conflicts of the specified sphere is provided.

Considering this issue, it should be noted that the democratization of higher education is part of the general process of democratization of education, which provides for the elimination of the state's monopoly on education and the transition to the socio-state system, independence of educational institutions in choosing the goals, content, organization and methods of work.

Key words: educational process, normative-legal regulation, government initiatives.

Постановка проблеми. Належний рівень освітнього забезпечення – індикатор правової, соціальної та демократичної держави із проєвропейськими цінностями. Функціонування закладів вищої освіти (ЗВО) відповідно до стандартів країн-членів ЄС – державно-управлінський та політико-соціальний пріоритет держави України. Вища освіта виступає інтеграційною надбудою вітчизняного руху до євроатлантичних стандартів державотворення. Важливий аспект реформування вищої освіти – забезпечення індексу людського розвитку до рівня, що відповідає вимогам та стандартам поняття «Євроінтеграція» як геополітичного руху українства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження актуальних концептів реформування системи вищої освіти в Україні – предмет аналітичного дискурсу вітчизняних авторів-науковців. Для цілей статті виділяємо теоретичний доробок Н. Білоцерківської, А. Шимон, Г. Чекаловської, В. Татарінова, Є. Ніколаєва та інших.

Мета статті – розглянути проблемні питання реформ у системі вищої освіти в Україні, виокремивши підтексти її актуалізації відповідно до стандартів країн-членів ЄС та процесів україно-атлантичної міждержавної кооперації.

Виклад основного матеріалу. Сутнісна цінність вищої освіти виявляється не лише в наукових, але й у економіко-фінансових ітераціях. На переконання В. Татарінова, поняття «економіки знань» виступає засадничим механізмом інтеграції суспільства України в євроатлантичну «науково-навчальну сім'ю». Крім того, принциповим капіталом системи реформування ЗВО дослідник вважає студентство. За цим концептом,

вітчизняні державно-управлінські ініціативи повинні спрямовуватися та координуватися Кабінетом Міністрів України відповідно до принципів «підтримання людського капіталу» [1].

Дослідження Л. Лазарової дозволяє визначити «людський потенціал» соціально-правовим, історичним та інноваційно-економічним «вашингтоном». Відтак, розвиток вищої освіти виступає потребою та вимогою часу. Найбільшого рівня економічної стабільності досягають країни із рівнем «капіталу знань» у розмірі 80% та більше [2].

Водночас, Н. Білоцерківська слушно відмічає роль реформ вищої освіти в Україні як політико-суспільного регулятора процесів інвестиційно-фінансової та економічно-підприємницької стабільності. Вища освіта – джерело етнічно-національних перетворень, аспект формування мовно-культурної єдності та «духу нації» народу України. Ефективність профільних законів України та можливостей професійного зростання випускників ЗВО авторка вважає «позитивним симбіозом» вітчизняного освітнього реформування [3].

Вищеокресленим встановлено предметну необхідність розвитку української освітньої думки за контекстами та стандартами Євроатлантичного партнерства.

Проблематика реформування вищої освіти в Україні пов'язана, в першу чергу, із колізійністю нормативного регулювання. Так, Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р. (далі – Закон № 2145-VII, ред. від 06.04.2022 р.) має наступні концептуальні неточності: недостатньо повноцінне та точне визначення поняття «вища освіта» (ст. 17 Закону); складність механізму забезпечення інформаційної відкритості ЗВО (ст. 30 Закону); неоднозначність державного гарантування прав педагога (викладача) як представника системи вищої освіти (ст. 47 Закону); неповне визначення прав та компетенції організаційно-управлінської складової освітнього процесу та повноважень Кабінету Міністрів України щодо зазначеного питання (ст. 62-63 Закону) тощо [4].

Крім цього, у ст. 64 Закону № 2145-VIII досить неоднозначно визначено компетенцію Міністерства освіти і науки України (МОН) як профільного, органу влади у сегментування освітнього процесу ЗВО. На мій погляд, нормативне формулювання «реалізація освітньо-наукової політики» потребує деталізації та правової аргументації.

Іншим нормативно-правовим негативом виступає впровадження (реалізація) Україною нормативів Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 21.03.2014 р. (далі – Угода про асоціацію або Угода, ред. від 30.11.2015 р.) [5]. Індикатором виступають

дані із офіційного порталу КМУ «Пульс Угоди» -- підпункт Угоди про асоціацію «Наука, технології та інновації, космос» демонструє реалізацію освітньо-наукових ініціатив у період «01.11.2014 – дотепер» на 52% загалом [6]. Відповідальними за реалізацію освітніх тенденцій Європи у системі вищої освіти в Україні є Міністерство освіти і науки України (МОН), Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифра) та профільний Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій.

Деталізований аналіз пунктів Угоди про асоціацію дозволяє виокремити пункти, на яких Україні варто сконцентрувати потенційні науково-політичні реформи. Виокремлюємо ст. 361 Глави 6 Угоди, що акцентує увагу на необхідності освітньо-навчальної підготовки наукових співробітників та «інформатизації» суспільства. В свою чергу, ст. 430 Глави 23 Угоди визначає освітньо-навчальним критерієм співробітництва України та ЄС розвиток навчально-організаційних систем освіти, культивування мовно-культурної індивідуальності на засадах міжкультурності та транснаціональності. Глава 26 Угоди визначає необхідність розвитку регіонально-трансформованої надбудови – освіти, задля реалізації основ громадянського суспільства.

Похідною проблематикою від зазначеної вище Я. Болюбаш вважає неефективність реалізації аспектів прозорості та відкритої системи отримання знань у ЗВО. На думку автора, останні не відповідають загальноправовим принципам високоморальності, що закладені Основним законом – Конституцією України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. (ред. від 01.01.2020 р.) [7].

Одночасно, деякими авторами висловлюються думки щодо неефективності виконання Україною «Болонського процесу» (приєднання від 19.05.2010 р.) із необхідністю реалізації принципів положень щодо лібералізації вищої освіти та формуванню прецеденту її доступності до 2010 р. Гальмування освітнього розвитку ЗВО, на думку В. Росула та В. Кобала, можна пов'язати із несвоєчасно запровадженим «інструментарієм незалежного оцінювання» -- ЗНО [8].

Корисним для України щодо реформування системи вищої, на мій погляд, варто вважати впровадження «відбору спеціалістів». Надмірна кількість «юристів», «економістів», «філологів» формує їх освітньо-кваліфікаційну неоднозначність та робочо-професійну проблематику (некомпетентність, слабка кваліфікація, відсутність робочих місць тощо). Схожої думки притримується І. Вальдшмідт, котра вважає баланс «попиту та пропозиції» суттєвим щодо процедури стабілізації освітньо-наукової та професійної відповідностей [9].

Крім цього, аспекти модернізації вищої освіти України повинні відповідати досвіду ЄС щодо

даного питання, вміло їх імплементуючи до національної правової системи. Застосовним з цієї точки зору вбачається рецепція положень із Висновків Ради Європи 2011 / С 372/01 від 20.12.2011 р. («План реновації освітнього процесу») [10].

Персонально-авторський погляд на контекст реформування системи вищої освіти в Україні дозволяє виділити наступні «принципи руху» до євроатлантичного процесу здобуття знань. Перший – їх практичне використання під час працевлаштування (предметність освіти, наукова обґрунтованість дисциплін); другий – науково-методичне та матеріально-технічне (фінансово-бюджетне, цільове) забезпечення ЗВО відповідними «концептуально-процедурними» елементами освітньої кваліфікації : курси підвищення компетентностей викладача, масове співробітництво із онлайн-програмами навчання, як-от Coursera; третій – деформалізація науково-педагогічного складу (індивідуальний підхід до студента, пошук кооперативно-комунікаційного балансу із здобувачами освіти, транспарентність оцінювання та незалежність освітян від будь-якого зовнішнього впливу).

Висновки. Процес реформування вищої освіти в Україні має позитивну та негативну предметно-практичну проблематику. Імплементация законодавства країн-членів ЄС щодо освітнього процесу та впровадження загальноправових ідеалів, визначених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС виступають засадничим процедурно-системним чинником репрофілювання процесу підготовки кваліфікованих експертів відповідних галузей.

Окрім того, реформи вищої освіти неможливі без цільових грошових надходжень із Державного бюджету (дотацій, субвенцій тощо). Це – завдання урядово-управлінського апарату (Кабінету Міністрів України та Верховної Ради як органу законодавчої влади).

Наостанок, освітній процес в Україні повинен підлягати реформам на засадах антикорупційності, незалежності та оперативності задля забезпечення конкурентного науково-навчального середовища, заснованого на концепції доступності освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Татарінов В., Татарінов, С. Реформи вищої освіти та проблеми їх реалізації в Україні. Академічний огляд. 2020. №1. С. 60–71.
2. Лазарова, Л. Основи функціонування малого бізнесу : навчальний посібник. Москва: Прометей 2019. 260 с.
3. Білоцерківська, Н. Реформування вищої освіти в Україні: правові аспекти. Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. 2014. С. 13–17.

4. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 06.04.2022 р.).
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і її технічними державами-членами, з іншої сторони: від 21 березня 2014 р. № 984_011 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 06.04.2022 р.).
6. КМУ: Пульс Угоди (Наука, технології та інновації, космос) / EU UA: Моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/ua/streams/science-technology-and-innovations>.
7. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес (перша лекція) / Я. Болюбаш та ін. Київ, 2004. 24 с.
8. Росул В., Кобаль, В. Вища освіта України : стан проблем і перспективи: XXI Міжнародна науково-практична конференція, м.Ужгород, 16-19 листопада 2010 р. Ужгород, 2011, Вип. 2(21). С. 283–290.
9. Вальдшмідт І., Гайдей М. Основні проблеми системи вищої освіти в Україні та шляхи її модернізації. Економіка та держава. 2014. № 6. С. 152–155.
10. Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning. Official Journal of the European Union: English Edition. 2011/C 372/01 from 20.12.2011 (Vol. 54) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT /PDF/?uri=OJ:C:2011:372:FULL&from=SV>.